

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Inha, Karoliina; Honkala, Satu; Kuukka, Katri; Mattila, Paula

Title: Kieli demokratiakasvatuksen ytimessä : silta ylitettäväksi

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Kieliverkosto ja kirjoittajat, 2021

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Inha, K., Honkala, S., Kuukka, K., & Mattila, P. (2021). Kieli demokratiakasvatuksen ytimessä : silta ylitettäväksi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(5).

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/kieli-demokratiakasvatuksen-ytimessa-silta-ylitettavaksi>

Kieli demokratiakasvatuksen ytimessä: silta ylitettäväksi

Demokratia voi hyvin tai huonosti kielen varassa. Monet demokratiaa rapauttavat ilmiöt rikkovat vuorovaikutusta, jota tuotetaan kielellä. Silti kieli- ja demokratiataitojen edistäminen kulkee erillisiä polkuja, erillisten asiantuntijoiden puheissa, harvoin toisiaan koskettavissa keskusteluissa. Artikkelissamme tarkastelemme kielen keskeistä merkitystä demokratiakasvatuksessa. Lähtökohdaksi otamme osallisuutta ja demokratiaa murtavat ilmiöt, kuten polarisoituneen keskustelukulttuurin, ja rakennamme niistä siltaa vuorovaikutustaitojen kautta kielikasvatukseen ja kielitietoisuuteen.

Julkaistu: 6. lokakuuta 2021 | Kirjoittanut: Karoliina Inha, Satu Honkala, Katri Kuukka ja Paula Mattila

Ajan kielen kuva

Language Education for Social Justice -konferenssin (LESJ) työpajassa kesäkuussa 2021 pohdimme, miten oppijoita voidaan tukea toimimaan rakentavasti valeuutisten, disinformaation ja ääripäihin keskittyvän keskustelun maailmassa siten, että he saisivat tarvitsemaansa kielellistä ja kulttuurista tukea ja osaamista demokraattisen kansalaisuuden taitoihin. Viitekehyksiämme olivat perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2014, 2019) esitelty kielitietoisuuden ja mediaation käsitteet, laaja-alaisen osaamisen määritelmät sekä niiden taustalla vaikuttavat kansainväliset asiakirjat.

Tätä artikkelia kirjoitettaessa maailmaa puhuttivat jälleen yhteisöjen sosiaaliset, tiedolliset ja eettiset kipukohdat. Esimerkiksi tiedon ja tutkimuksen arvosta ja asiantuntijuuden merkityksestä yhteiskuntaa kuohuttavien ilmiöiden tulkinnessa väitellään kiivaasti. Myös arjessamme tapahtuva kielten ja kulttuurien moninaistuminen ja toisaalta köyhtyminen tai sekoittuminen herättävät kiivaita tunteita, joita puetaan sanoiksi. Syyttely puolin ja toisin johtaa hiertävään vuorovaikutukseen, jota esiintyy paljon etenkin sosiaalisessa mediassa. Samalla väistämättä

mallinnetaan lapsille ja nuorille niitä tapoja, joilla kiistanalaisia asioita on hyväksyttyä käsitellä – eli normalisoidaan vihapuhetta. Mikä on pielessä, kun voisimme viestiä rakentavasti ja toisten mielipiteitä kunnioittaen – siihenhän meitä on opetettu?

Lähtökohtamme on, että vuorovaikutustaitojen puutteet ovat keskeinen osa demokratiaa rapauttavaa ongelmaa. Mutta kuvaavatko opetussuunnitelmat ja muut opetuksen ohjausasiakirjat kieltä ja kielitietoisuutta siten, että ne todella ohjaavat kouluja ottamaan rakentavan vuorovaikutuksen taidot osaksi demokratiakasvatusta? Ehdotamme, että asiakirjojen esittelemää mediaatiota tarkastelemalla voidaan valottaa kielen keskeistä merkitystä demokratiakasvatuksessa ja samalla hakea kielelliselle sillanrakentamiselle sovelluksia koulun arjessa.

Lähdemme rakentavan vuorovaikutuksen käsitteestä ja sen yhteydestä demokratiaa rapauttaviin ilmiöihin. Seuraavaksi esittelemme kielitietoisuuden ja mediaation käsitteitä, joista erityisesti jälkimmäinen tarjoaa eurooppalaisen kielikasvatuksen linssit rakentavaan vuorovaikutukseen. Päättämme artikkelimme palaamalla LESJ-konferenssin huomiomme herättäneeseen puheenvuoroon.

Ei demokratiaa ilman rakentavaa vuorovaikutusta

Opetushallitus julkaisi vuonna 2017 oppaan demokratiakasvatuksen tukemisesta koulussa (Elo, Kaihari, Mattila & Nissilä, 2017). Oppaassa painotetaan, että demokratian ja yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää rakentavaa vuorovaikutusta, jossa on tilaa eri mieltä olevien mielipiteille ja perusteluille. Tarvitaan herkkyyttä tunnistaa monenlaista viestintää ja taitoa vahvistaa jokaisen vuorovaikutukseen osallistuvan ääntä – niidenkin, joiden ääni muuten jää kuulumattomiin. Rakentava vuorovaikutus pohjautuu siihen, että annamme toisillemme tilaa itseilmaisuuksiin, kuuntelemme aktiivisesti ja kunnioitamme sekä erilaisia tapoja viestiä että omistamme poikkeavia mielipiteitä. Tämä ei tarkoita (ennakko)oletuksiin perustuvien näkemysten tai demokratiaa halventavien mielipiteiden hyväksymistä.

Demokratia edellyttää keskustelua, johon ei voi pakottaa. Vaikka yksilö pyrkisi rakentavaan keskusteluun, se onnistuu vain, jos muutkin keskustelijat sitä haluavat. Rakentavassa keskustelussa toisten tavoitteita ei tarvitse epäillä. Voidaan luottaa siihen, että tavoitellaan yhteistä ymmärrystä, vaikkei yksimielisyyteen päästäisikään (esim. Karkama, 1998: 29).

Rakentavassa keskustelussa tarvitaan myös kykyä tunnistaa, milloin tunteet alkavat ohjata keskustelua järkiargumenttien sijaan. Taito tunnistaa ja hallita omia tunteita ja jäähdyttää kuumementuneita tilanteita ovat osa vuorovaikutustaitoja. Näkemyksensä voi esittää ärsyttävästi tai rauhoittavasti, vuorovaikutusta parantavasti tai heikentävästi. Rakentavassa vuorovaikutuksessa esitetään omat argumentit asiallisina ja rakentavina ja annetaan toisille tilaa esittää omat, mahdollisesti vastakkaiset argumentit. (Elo ym., 2017.)

Rakentava keskustelu on vaativaa. Yhteisten asioiden vieminen eteenpäin demokraattisesti edellyttää eri näkemysten tunnistamista ja niistä keskustelemista. Mieleemme suosii varmuutta. Samanmielisistä etsitään vahvistusta omille ajatuksille ja turvaa epävarmuutta vastaan. Kun

lisäksi helpommin havaitsemme sellaista, mikä tukee aiempia ajatuksiamme, on kupla valmis. Oman kuplan ulkopuolella oleva näyttäytyy epäilyttävänä ja uhkaavana. Uhka terästä epäluuloja ja ihminen valmistautuu puolustautumaan. Eri tavalla ajattelevat suljetaan ulkopuolelle, mikä vahvistaa polarisaatiota.

Vieraannuttavalla puheella syrjäytetään, rakennetaan uhkakuvia ja luodaan kuvitteellisia tai todellisia vihollisia. Vihapuhe on nurinkurista vuoropuhelua, jossa osallistamisen sijaan vähennetään osapuolten halukkuutta keskustella yhteisistä asioista. Vihapuhe ja polarisoiva retoriikka voivat johtaa väkivaltaan uhaksi koettua vastaan.

Miten koulu voi varmistaa, että siellä käytävien keskustelujen kieli on yhteinen, ymmärrettävä ja koulun arvoperustaa ja toimintakulttuuria rakentava? Seuraavaksi tarkastelemme vuorovaikutustaitojen, demokratiaosaamisen ja kielitietoisuuden kehittämistä koulutuksen ohjausasiakirjoissa.

Keskeiset käsitteet opetussuunnitelmien perusteissa

Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2014, 2015, 2019) kulmakivenä on tasa-arvoa, demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistävä arvoperusta. Osallisuus, demokraattinen toiminta sekä kulttuurinen moninaisuus ja kielitietoisuus määritellään niissä osaksi koulujen toimintakulttuurin periaatteita.

Kielitietoinen opetus nostaa esiin kielen merkityksen opetuksessa, oppimisessa ja vuorovaikutuksessa. Toimintakulttuurin näkökulmasta kielitietoisuudessa on ensinnäkin kyse jokaisen oppijan kielellisten resurssien arvostamisesta ja tietoisesta hyödyntämisestä. Tämän lisäksi jokaisen oppilaan omaa kielitietoisuutta vahvistetaan. Oppiaineiden edustamien tiedonalojen kielen oppimisella vahvistetaan oppilaiden osallisuutta tietoon ja tietopohjaiseen argumentointiin.

Kielitietoisuutta on perusteasiakirjoissa kirjoitettu auki myös laaja-alaisen osaamisen osa-alueiden kuvauksiin. Perusopetuksessa erityisesti osa-alueet "Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu" sekä "Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen" sanoittavat kielitietoista toimintaa (Opetushallitus, 2014: 21, 24). Kielitietoisuuden merkitystä avataan lukion vuoden 2019 perusteiden laaja-alaisen osaamisen kuvauksissa. Rakentava vuorovaikutus on esillä hyvinvointi- ja vuorovaikutusosaamisen sekä monitieteisen ja luovan osaamisen kuvauksissa. Demokratiaa käsitellään painokkaimmin yhteiskunnallisen osaamisen yhteydessä (Opetushallitus, 2019: 60, 62–64).

Vieraan kielen ja toisen kotimaisen kielen perusteteksteissä rakentavaa vuorovaikutusta lähestytään mediaation käsitteen avulla. Seuraavaksi kuvaamme mediaation tavoitteita ja merkitystä.

Mediaatiosta kielen siltoihin

Kielitietoisuuteen läheisesti liittyvä mediaatio tarkoittaa muun muassa rakentavaa vuorovaikutusta, mutta sen merkitys on kuitenkin laajempi. Mediaation rooli tulee vahvimmin esille sellaisissa viestintätilanteissa, joissa kommunikointi ei jostain syystä onnistu välittömästi ja vaivatta. Kun medioidaan, rakennetaan siltoja eriävien näkemysten, tiedon ja tiedonpuutteen, meidän ja muiden välille. Pystyäkseen vuorovaikutukseen yksilö joutuu hakemaan ja syventämään erilaisten tekstien ja viestien merkityksiä ja samalla ikään kuin neuvottelemaan viestin muotoilusta sen ymmärtämiseksi. Kielen käyttäjän rooli sosiaalisena toimijana vuorovaikutuksessa onkin mediaation ytimessä (Council of Europe, 2020; ks. myös [Kinnunen, Koskinen & Koponen, 2021 \(https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2021/kielenoppija-tarvitsee-mediaation-taitoja-ja-avaran-kasityksen-kaantamisesta\)](https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2021/kielenoppija-tarvitsee-mediaation-taitoja-ja-avaran-kasityksen-kaantamisesta)).

Euroopan neuvoston ohjausasiakirjoissa mediaatio esitellään usein yhteyksissä, joissa kuvataan kielen merkitystä toiseuden ja vastakkainasettelujen lievittämisessä (Council of Europe, 2020; ks. myös Inha & Mattila, 2018; Inha, Laiho & Mattila, 2020). Mediaation käsite sisältyy jo vuoden 2001 kielten eurooppalaiseen viitekehykseen (esim. Takala, 2015), ja sen tarkistetussa ja täydennetyssä versiossa vuodelta 2018 se nousee keskiöön. Mediaation roolia kasvatettiin, koska sen osaamista tarvitaan yhä moninaisemmiksi käyvässä kouluissa ja opetusryhmissä, samalla kun yhteiskunnalliset vastakkainasettelut ovat lisääntyneet. Viitekehys ohjaa näkemään kielen käytön erityisesti rakentavana vuorovaikutuksena (Council of Europe, 2020).

Mediaation käsite hakee edelleen paikkaansa tutkimuksessa ja pedagogiikan käytännöissä. Haasteena on myös se, että käsite, jolla on Euroopan neuvoston määrittelemä yhteiskunnallinen ja avointa, vuorovaikutuksellista demokratiaa tukeva tehtävä, on käytössä lähinnä kielen ammattilaisten parissa. Käyttöönottoa hankaloittaa termin vaikeaselkoisuus. Siksi on tärkeää luoda käsitteelle toimivia miellelyhtymiä, kun osuva suomennos vielä antaa odottaa itseään. Artikkelissamme ehdotamme käännökseksi *siltauttamista* – turvallisen ja kahteen suuntaan avoimen sillan rakentamisestahan tässä on kyse. Hyvän käännökseen avulla kouluissamme voisi muutaman vuoden päästä olla myönteinen ja yhteinen käsitys mediaatiosta. Mediaatio nähtäisiin hyödyllisenä ja tärkeänä, koska sen avulla voi ratkaista monenlaisia vuorovaikutuksen ongelmia.

Asiakirjoista oppimiseen

Koulun tehtävä on ohjata jokaista aktiiviseen kansalaisuuteen demokraattisessa yhteiskunnassa. Kyky rakentavaan vuorovaikutukseen on keskeistä glokaaleissa yhteisöissä, joihin suomalainen koulu oppijoitaan kasvattaa (Opetushallitus, 2014: 18–19; Opetushallitus, 2019: 16–17).

Rakentava vuorovaikutus koostuu monenlaisesta osaamisesta. Oman ilmaisun ja monilukutaidon lisäksi myös kuuntelu on opittava taito. Taitoja opitaan harjoittelemalla hyvän ohjaajan tukemana. Kouluarjessa ohjaaja on useimmiten opettaja, jolla on kokonaisvastuu vuorovaikutuksen laadusta luokkatilanteissa. Opettaja on kielellinen malli, joka opastaa kuuntelemiseen ja puntaroivaan keskusteluun. Kielitietoisien pedagogiikan – ja ylipäättään vuorovaikutuksen – keskeisiä työkaluja on mediaatio, jota edellä kuvasimme. Se, joka medioi, tarkkailee vuoropuhelua ja auttaa löytämään ilmaisia asioille, joista katsoo tarvittavan lisätietoa

tai toisenlaisen tulkintatavan. Erimielisyyden kohtaamisen ja mielipiteen muodostuksen taitoja voidaan hioa jokaisen oppiaineen opetuksessa. Mediaatio auttaa rakentamaan siltoja tiedonalasta, oppiaineesta, niiden tekstilajeista ja käytettävistä viestintävälineistä toiseen.

Oppilas- ja opiskelijaryhmien vuorovaikutusta on syytä harjoitella myös muita väyliä kuin suoraa keskustelua käyttäen (Harvey ym., 2021; Kaijaluoto & Sinisalo, 2020; Löfström ym., 2018). Löfström kollegoineen (2018: 58) antaa esimerkin ”hölötysboksista”, johon oppilaat voivat lisätä värikoodatuilla lapuilla ideoita ja toiveita aiheiksi koko luokan, parin tai opettajan kanssa käytävään keskusteluun. Näin oppilaat, jotka eivät syystä tai toisesta koe voivansa käyttää ääntään luokan keskusteluissa, voivat silti esittää kysymyksiään ja havaintojaan. Myös esimerkiksi kuvataiteen tai käsityön tehtäviä voi käyttää vuorovaikutuksen välineinä kiistanalaisista asioista puhuttaessa (ks. esim. Kinnunen, Koskinen & Koponen, 2021).

Avointa keskustelukulttuuria opitaan vain keskustelemalla ja tekemällä sille tilaa erilaisissa oppimisympäristöissä. Keskittyminen itselle vieraiden näkemysten kuunteluun vaatii myös harjoittelua (esim. Attias, 2020). Onko sille koulussa aikaa ja tilaa?

Keskustelutaitoinen oppija ymmärtää, että ajattelun ja mielipiteen laadulla on väliä ja että myös arvoista voi ja pitää keskustella järkevästi. Hän tietää, että muiden vakuuttamiseksi tulee nähdä vaivaa, sillä asiat eivät perustele itseään. Opettajien tulee tarjota oppijoille riittävästi tilaisuuksia ja tukea moraalisen vastuun ottamiseen, yhteisvastuulliseen ongelmanratkaisuun tai kamppailuun rauhanomaisen ja demokraattisen yhteisön puolesta. Jokaisesta oppijasta voi kuoriutua toimija toiseuksien välille, siltauttaja.

Näkökulman vaihdos voi auttaa

Yksi LESJ-konferenssin kutsutuista puhujista, tutkija Lou Harvey (esim. Harvey ym., 2021) herätteli hakemaan uutta näkökulmaa yhdenvertaisuuspyrkimyksiin. Hän kiinnitti luennossaan huomiota siihen, että valistunutkin pedagogi saattaa yksipuolisesti perustaa toimintansa länsimaisessa ajattelussa vallalla olevaan näkemykseen kielestä puhuttuina ja kirjoitettuina sanoina ja asiateksteinä sekä niihin perustuvaan vuorovaikutukseen, vuoropuheeseen. Harvey muistutti siitä, että tällainen käsitys kielestä on paitsi puheeseen, tekstiin ja ääneen keskittyvää, myös kaksijakoista: minä – toinen/muut, järki – keho, yksilöllinen – yhteisöä koskeva, inhimillinen – ei-inhimillinen.

Tutkimalla muita kuin kielelliseen hegemoniaan perustuvia ja dualistisia maailman hahmottamisen tapoja voi innostua kokeilemaan opittavien tai muiden koulun arkeen liittyvien asioiden hahmottamista ja ilmaisemista muilla kuin tekstiin perustuvilla tavoilla. Näille raja-alueille uskaltautumalla voi mahdollistua yksi kielitietoisien opetuksen tärkeä tehtävä: rikastaa oppilaan omaa tapaa hahmottaa itseään ja ympäröiviä yhteisöjä ja muuta maailmaa niin, että hahmottamiseen silloittuu rakentavalla tavalla tietoa, tunteita ja taitoa toiseuksien kohtaamiseen – eli mediaatioon.

Toimiva demokratia edellyttää, että ihmiset muodostavat mielipiteitä asioista ja myös ilmaisevat niitä ymmärrettävästi. Rakentava keskustelu edellyttää kykyä sietää poikkeavia näkemyksiä, vieraita ilmaisutapoja, erimielisyyttä. Yksilö tekee päätöksiä valinnoistaan, yhteisön rakentama sosiaalinen konteksti antaa niille merkityksen.

Pohjimmiltaan kyse onkin siitä, mihin kieltä käytetään. Pyritäänkö kielellä siltauttamaan ja luomaan yhteyksiä vai sulkemaan toiset ulkopuolelle, vastakkainasetteluun, jopa vihapuheeseen? Demokratiakasvatuksen merkittävyys on varmasti selvä kaikille opetuslalla, mutta kielen, kielitietoisuuden, vuorovaikutuksen ja demokratiakasvatuksen yhteyksien kirkastaminen edellyttää laajaa keskustelua. Kielten parissa ammatikseen työskentelevien pohdinnat eivät riitä.

Suunnittelija, väitöskirjatutkija Karoliina Inha kehittää uuden LOPS2019:n kieliprofilia yhteistyössä Opetushallituksen ja valtakunnallisen lukion kieltenopetuksen kehittämishanke LUKKI-verkoston kanssa.

Opetusneuvos Satu Honkala toimii Opetushallituksessa vastuualueenaan filosofia ja elämäntietomustieto sekä globaalikasvatus ja tasa-arvoasiat.

KT, opetusneuvos Katri Kuukka toimii Opetushallituksessa vastuualueenaan muun muassa kielelliseen ja kulttuuriseen moninaisuuteen ja kielitietoiseen opetukseen liittyvä kehittäminen.

KL, väitöskirjatutkija Paula Mattila tutkii koulutuksen kansainvälistymistä Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa. Mattila työskenteli opetusneuvoksena Opetushallituksessa vastuualueinaan kielet ja kansainvälisyys yleissivistävässä koulutuksessa.

Lähteet

Attias, M. 2020. *Identiteetit, konfliktit ja sovittelu*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Council of Europe. 2020. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Strasbourg: Council of Europe. Saatavilla <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> (<https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>) [noudettu 12.9.2021].

Elo, S., Kaihari, K., Mattila, P. & Nissilä, L. (toim.). 2017. *Rakentavaa vuorovaikutusta. Opas demokraattisen osallisuuden vahvistamiseen, vihapuheen ja väkivaltaisen radikalismien ennaltaehkäisyyn*. Opetushallituksen oppaat ja käsikirjat 2017:1a. Helsinki: Opetushallitus.

Saatavilla

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/182479_rakentavaa_vuorovaikutusta_0.pdf (https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/182479_rakentavaa_vuorovaikutusta_0.pdf) [noudettu 10.9.2021].

Harvey, L., Cooke, P. & The Bishop Simeon Trust. 2021. Reimagining voice for transrational peace education through participatory arts with South African youth. *Journal of Peace Education* 18:1, 1–26. Saatavilla <https://doi.org/10.1080/17400201.2020.1819217> (<https://doi.org/10.1080/17400201.2020.1819217>).

Inha, K. & Mattila, P. 2018. Se on kielestä kiinni! Eurooppalainen viitekehys uudistuu. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9(5). Saatavilla <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2018/se-on-kielesta-kiinni-kielten-eurooppalainen-viitekehys-uudistuu> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2018/se-on-kielesta-kiinni-kielten-eurooppalainen-viitekehys-uudistuu>) [noudettu 10.9.2021].

Inha, K., Laiho, S. & Mattila, P. 2020. Kieli luo osallisuutta ja oikeuksia omaan oppimiseen ja oppijuuteen. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11(6). Saatavilla <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2020/kieli-luo-osallisuutta-ja-oikeuksia-omaan-oppimiseen-ja-oppijuuteen> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2020/kieli-luo-osallisuutta-ja-oikeuksia-omaan-oppimiseen-ja-oppijuuteen>) [noudettu 10.9.2021].

Kajjaluo, L. & Sinisalo, L.-M. 2020. Konflikteja ratkomalla vahvempaan osallisuuteen – Kielitietoinen koulu kasvattaa oppilaita ja opettajia. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11(6). Saatavilla <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2020/konflikteja-ratkomalla-vahvempaan-osallisuuteen-kielitietoinen-koulu-kasvattaa-oppilaita-ja-opettajia> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2020/konflikteja-ratkomalla-vahvempaan-osallisuuteen-kielitietoinen-koulu-kasvattaa-oppilaita-ja-opettajia>) [noudettu 10.9.2021].

Karkama, P. 1998. *Kulttuuri ja demokratia. Kirjoituksia kulttuurin nykytilasta*. Tietolipas 161. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kinnunen, T., Koskinen, K. & Koponen, M. 2021. Kielenoppija tarvitsee mediaation taitoja ja avaran käsityksen kääntämisestä. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(4). Saatavilla <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2021/kielenoppija-tarvitsee-mediaation-taitoja-ja-avaran-kasityksen-kaantamisesta> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2021/kielenoppija-tarvitsee-mediaation-taitoja-ja-avaran-kasityksen-kaantamisesta>) [noudettu 10.9.2021].

Löfström, J., Malama, M., Mattila, P., Sinisalo, L.-M. & Elo, S. ja Kivinen, K. 2018. Tärkeintä on koettu osallisuus. Se syntyy, kun oma tarina rakentaa koulun yhteistä kertomusta. Teoksessa M. Rautiainen (toim.). *Kohti parempaa demokratiaa. Euroopan neuvoston demokratiakulttuurin kompetenssit kasvatuksessa ja opetuksessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/60058> (<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/60058>) [noudettu 10.9.2021].

Opetushallitus 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_peruste

[et_2014.pdf](#)

(https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perustet_2014.pdf) [noudettu 10.9.2021].

Opetushallitus 2015. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Määräykset ja ohjeet 2015:48. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf

(https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf) [noudettu 10.9.2021].

Opetushallitus 2019. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*. Määräykset ja ohjeet 2019:2a.

Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/lukion-opetussuunnitelman-perusteet-2019> (<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/lukion-opetussuunnitelman-perusteet-2019>) [noudettu 10.9.2021].

Takala, S. 2015. Mediaatio Eurooppalaisen kielten viitekehityksen osana ja sen rikastamisen välineenä. Teoksessa A-K. Mustaparta (toim.). *Kieli koulun ytimessä. Näkökulmia kielikasvatukseen*. Opetushallituksen oppaat ja käsikirjat 2015. Helsinki: Opetushallitus.

Saatavilla <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kieli-koulun-ytimessa-nakokulmia-kielikasvatukseen> (<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kieli-koulun-ytimessa-nakokulmia-kielikasvatukseen>) [noudettu 12.9.2021].

Artikkeliin viittaaminen

Inha, K., Honkala, S., Kuukka, K. & Mattila, P. (2021). Kieli demokratiakasvatuksen ytimessä: silta ylitettäväksi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12(5). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/kieli-demokratiakasvatuksen-ytimessa-silta-ylitettavaksi> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/kieli-demokratiakasvatuksen-ytimessa-silta-ylitettavaksi>)